

ODDÍL 13. PSYCHOLOGICKÉ VĚDY

§13.1 *МЕТАМЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СИСТЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ (Савчин М.В., Дрогобицький державний педагогічний університету імені Івана Франка, Заміщак М.І., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Зимянський А.Р., Дрогобицький державний педагогічний університету імені Івана Франка, Ожубко Г.В., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка)*

Вступ. У наш час існує багато загроз для особистісного та психічного здоров'я, зокрема, війна та її наслідки, низький рівень духовності та моральності в суспільстві, некультивування здорових стилів життєдіяльності та культури здоров'я взагалі, інтернет-загрози (виникнення залежностей, шахрайство, спам, кібер-булінг, популяризація насильницької моделі поведінки тощо). Значний відсоток здобувачів вищої педагогічної освіти перебували чи перебувають за межами України і здобувають освіту в режимі онлайн та потребують соціально-психологічної підтримки. У наш час існує проблема запобігання торгівлі людьми, що вимагає підвищення рівня правової свідомості студентів, оволодіння навичкам безпечної поведінки підчас подорожей та життя у новому місці.

Особливо гостро проблема стану особистісного здоров'я здобувачів освіти та викладачів постали в умовах війни російської федерації проти української держави. Звичайно, першу допомогу потребуючим надають викладачі психологічної кафедри та інші особистісно здорові викладачі. Війна внесла корективи в діяльність психологічної служби

педагогічного університету. Психологічні травми, що спричинені військовими діями, порушують автентичне функціонування особистісної та психічної сфер суб'єктів освітнього процесу, зокрема, спричиняють виникнення межових станів (тимчасове відчуття дискомфорту), станів зниження навчальної працездатності та імунітету, порушення когнітивних та особистісних процесів, акцентуації переживання провини за події, виникаючі страхи, зниження рівня комунікації, надмірну турботу про захист та навіть різноманітні клінічні стани. Усе це деструктивно впливає на рівень освітньої діяльності.

Сучасна психологічна наука і практика володіють потужним ресурсом вирішення проблем неекологічності життєдіяльності та особистісно-професійного розвитку різних категорій учасників освітнього процесу вищої школи. Зараз існує відповідна нормативна база та позитивно-конструктивний досвід діяльності практичних психологів у цій сфері [1; 2; 3]. Так, відповідно до положення про психологічну службу в системі освіти України затвердженим наказом МОН (22.05.2018 р., №509) психологічна служба формується і функціонує в усіх освітніх закладах різного рівня, яка має надавати послуги в постійному режимі, налагоджуючи постійну взаємодію із суб'єктами освітнього процесу з допомогою сучасних інформаційно-комунікативних технологій, надавати психологічну допомогу через електронний «кабінет психолога» на веб-сайті університету. Передбачено здійснення постійного інформування усіх учасників освітнього процесу про роботу та потенціал служби.

У межах психологічної служби практичний психолог сприяє особистому та професійному розвитку суб'єктів освітнього процесу та надає першу психологічну допомогу у форматі особистої підтримки та практичної допомоги в життєдіяльності потребуючому, який переживає духовне,

моральне, психологічне чи тілесне напруження, переживає втрату чи інші страждання тощо. Завдання практичного психолога полягає в поєднанні індивідуальної та групової роботи залежно від гостроти духовної, моральної чи психологічної проблеми, рівня спроможності потребуючого долати негативні наслідки.

Загальноприйнято, що основними напрямками діяльності служби є психоконсультування, психодіагностика, психокорекція, психотерапія та просвітницька діяльність практичних психологів закладу вищої школи [4 - 11]. Конкретно діяльність психологічної служби стосуються таких форм:

1) індивідуальне консультування учасників освітнього процесу з проблем особистісного розвитку (проблеми дитинства, конфліктів з батьками, однокурсниками та викладачами) в кабінеті психологічної служби. Цей напрям роботи стосується допомоги потребуючим, у яких виникли духовні, моральні, соціальні чи психологічні труднощі. При цьому вважається, що учасники освітнього процесу можуть впоратися з більшістю психологічних та особистісних проблем, але за складних умов не завжди здатні відрефлексувати реальні чинники виникаючих проблем, а також застосувати способи їх вирішення, а тому потребують допомоги фахівців. У процесі спеціально організованої взаємодії (професійно спрямованого спілкування) психолог актуалізує додаткові особистісні ресурси студента чи викладача у знаходженні нових чи додаткових ресурсів виходу із складних ситуацій. Аналіз показує, що початково студент чи викладач звертаються до психолога із симптомами проблеми (виникнення страхів, невпевненість у собі, надмірне критичне ставлення до себе, апатія, депресія, втрата сенсу життя тощо), а вже в процесі роботи виявляється справжня проблематика;

2) попередження виникнення особистісних проблем і труднощів учасників освітнього процесу, психологічна

просвіта та онлайн-консультування. Цей напрям роботи може розглядатися як незалежний чи як додатковий до індивідуального консультування. При проведенні просвітницької (пропедевтичної) роботи працівники психологічної служби розглядають уявлення про здорову людину в єдності духовного, особистісного та тілесного здоров'я, про здоровий стиль життя в єдності усіх його складових, зокрема, духовної, моральної, соціальної, психологічної та фізичної, а також про методи ефективного оволодіння професійними компетенціями та здоровим стилем професійної діяльності [12;13].

Психологи мають звертати увагу на оволодіння учасниками освітнього процесу навичками надання першої психологічної самопомоги і допомоги іншим, усвідомлення суті феномену депресії, апатії чи стресу у суб'єктів освітнього процесу шляхом оволодіння комунікативними навичками і включення у віртуальну систему комунікацій, попереджуючи, інколи долаючи інтернет-залежність. Окрім того, в межах психологічної служби студентам та викладачам повинні надаватися поради як пережити окремі сезони року, наприклад, як попередити осінню депресію, пережити складний період екзаменаційних сесій, навчитися самотійно вчитися. Першокурсникам даються поради щодо адаптації до навчання у вищій школі та ін., про особливості поведінки у кризових ситуаціях. Служба інформує студентів та викладачів про можливість отримання психологічних послуг (індивідуальна бесіда, консультація, психокорекція, психотерапія тощо).

Одним із напрямів роботи психолога у плані інформаційно-просвітницької роботи є сприяння оволодіння студентською молоддю здоровим способом життя. Зауважимо, що на кафедрі психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка розроблена така модель, яка стосується оптимізації усіх складових життєдіяльності людини, зокрема, фізичної, соціально-

психологічної та духовно-моральної [14]. Через інтернет із застосуванням інтерактивних форм студенти можуть одержувати необхідні поради щодо підтримки і допомоги в складних життєвих ситуаціях, насильства, торгівлі людьми тощо.

Важливим напрямом роботи психологічної служби є діагностична діяльність, завданням якої є своєчасне виявлення та вивчення проблем суб'єктів освітнього процесу. При проведенні, наприклад, анкетування психолог інформує студентів та викладачів про те, яким чином буде здійснювати опитування, про дотримання конфіденційності, добровільну участь в анкетуванні, зрозумілу форму результатів анкетування та використання його результатів. Психолог має переконатися, що учасники опитування є в стабільному стані, адаптовані до освітнього простору, мають позитивні настанови на участь в опитуванні.

Працівники психологічної служби здійснюють психокорекцію відхилень у психологічному та особистісному розвитку та поведінці, подоланні різних форм девіантної поведінки, а також реабілітацію суб'єктів освітньої діяльності, які перебувають у кризових та важких життєвих ситуаціях, і профілактикою та прогностикою життєдіяльності різних спільнот та індивідуального особистісно-професійного розвитку. Завдання психологів служби полягає у здійсненні психолого-педагогічної експертизи освітніх інновацій, супровідів заходів оцінювати їх ефективність, сприяння конструктивних соціально-психологічній та особистісній взаємодії студентів та викладачів.

Психологічна служба має організовуватись на засадах розв'язання існуючих проблем, попередження виникнення нових та розв'язання актуальних складних ситуацій. Це означає, що психологічний супровід освітнього процесу передбачає роботу з профілактики виникнення проблем,

корекції та консультування. Так, важливим завданням психологічної служби є профілактика серед молоді шкідливих звичок (вживання наркотичних речовин, алкоголізм, ігроманія, залежність від соціальних мереж та ін.). За час воєнних дій ця проблема стала актуальною, оскільки частина студентів та навіть викладачів знаходяться в хронічному стресі, депресії, значній частині притаманний посттравматичний стресовий розлад, зумовлених втратою близьких, домівки тощо. Частина студентів живуть із спотвореним уявленням про повноцінне життя, зокрема про його автентичні ідеали та цінності.

Виклад основного матеріалу. У наш час виникла необхідність переосмислення і здійснення системних заходів, спрямованих на збереження, зміцнення та відновлення особистісного (духовного, морального, соціального, психологічного та психічного) здоров'я студентів та викладачів [15; 16]. Метаметодологічний аналіз показує, що науковими основами діяльності психологічної служби є уявлення про особистість, зокрема, здорову особистість та особистість з акцентуаціями і відхиленнями, а також про повноцінно функціонуючі спільноти (студентська група, кафедра), зміст та особливості освітнього процесу у вищій школі в єдності процесів навчання, самонавчання і взаємонавчання, виховання, самовиховання і взаємовиховання, розвитку, саморозвитку і взаєморозвитку науковими уявленнями про психоконсультування, психодіагностику, психокорекцію та психотерапію. Психологічна служба функціонує на засадах адресності персональності допомоги, позитивності (екологічності), конструктивності та випередження виникнення проблем, активної взаємодії із сумісними інституціями.

Основне завдання психологічної служби педагогічного університету полягає у підтримці, зміцненні та розвитку духовно-морального соціально-професійного та психологічного потенціалів освітнього простору педуніверситету, а

також соціально-психологічному супроводі усіх суб'єктів освітнього процесу, організованого на наукових засадах.

В діяльності психологічної служби виділяються два рівні: стратегічні та тактичні завдання. До першого рівня належать:

1) забезпечення функціонування духовного, морального, соціально-психологічного здоров'я освітнього простору педагогічного університету та його суб'єктів [17; 18]. Це зумовлено тим, що завданням педагогічного університету є створення умов для професійного розвитку майбутніх педагогів (оволодіння професійними компетенціями), оволодіння особистісними здатностями, здоровим стилем професійної діяльності та здоровим стилем життям взагалі. Для цього необхідно створити здоровий професійний простір, на становлення якого окрім інших суб'єктів (керівництво, кафедри, викладачі), впливає психологічна служба, коли окремі учасники освітнього процесу потребують психологічної допомоги та емоційної підтримки, сприяння забезпеченню професійного та особистісного розвитку. Психологічна служба має пропонувати суб'єктам освітнього процесу модель позитивної освітньої взаємодії, згідно якої кожен учасник усвідомлює власну гідність та одночасно поважає гідність іншого, причому, це стосується не тільки стосунків в системі «викладач-студент», але й в системі «студент-студент», що значно підвищує мотивацію та ефективність освітнього процесу [19]. Як показують фундаментальні емпіричні дані за таких умов актуалізується процес взаємоосвіти (взаємонавчання, взаєморозвитку, взаємовиховання); зміцнення духовного, морального та соціально-психологічного здоров'я учасників освітнього процесу.

2) постійне вивчення запитів та актуальних та потенційно можливих проблем суб'єктів освітнього процесу (студентів, викладачів, освітніх колективів);

3) супровід особистісно-професійного розвитку учасників освітнього процесу шляхом реалізації студентами відповідної запропонованої програми;

4) профілактична робота працівників психологічної служби спрямована на оздоровлення освітнього простору університету, що сприяє особистісно-професійному розвитку майбутніх педагогів, реалізації позитивної освітньої взаємодії між викладачами та ін. Наприклад, студентам може бути запропонована така тематика: а) особливості освітнього процесу у вищій школі; б) стосунки учасників освітнього процесу та попередження міжособистісних конфліктів (неконфліктологічна та конфліктологічна компетентність учасників освітнього процесу); в) здоровий стиль життєдіяльності студентів; г) труднощі студентів в адаптації до освітнього процесу; г) ресурсність особистості у подоланні життєвих та особистісних криз; д) зумовленість проблем дорослої людини проблеми дитинства та ін.;

5) надання студентам та викладачам постійної допомоги з попередження втоми, перевтоми, емоційного, професійного та особистісного вигорання, зміцнення усіх складових особистісного здоров'я.

До категорії тактичних завдань належать:

1) надання оперативної психологічної допомоги суб'єктам освітнього процесу у ситуаціях виникнення особистісних проблем та труднощів в освітньому процесі та в особистому житті. Відповідальне ставлення до надання цієї допомоги неминуче передбачає турботу про власне особистісне здоров'я та благополуччя психолога;

2) вирішення проблеми адаптації першокурсників до навчання в університеті та допомога в адаптації до освітнього процесу взагалі;

3) виявлення та допомога студентів з ПРСР та тих, що перебувають в інших кризових життєвих ситуаціях, переживають депресію та інші негативні стани;

4) вивчення ситуативно виникаючих проблем, завдань і труднощів особистісно-професійного розвитку майбутніх педагогів та надання відповідної допомоги.

5) ведення телеграм-каналу «Психологічна служба університету», за що відповідає конкретний працівник служби;

6) проведення тренінгів, лекцій, бесід з студентами та викладачами (тренінг з тайм менеджменту, вебінари, тренінги особистісного розвитку, тренінг професійного розвитку);

7) проведення огляду-конкурсу програм особистісно-професійного розвитку, конкурсів на кращого куратора, лектора, викладача-методиста;

8) організація на факультетах тижнів психології;

9) супровід зустрічей керівництва університету з студентським самоврядуванням;

10) представлення матеріалів роботи психологічної служби на сайті університету та в соціальних мережах.

Організаційно психологічної служби університету може включати такі структури: 1) консультативний центр; 2) кафедри психології, викладачі-консультанти якої працюють на факультетах; 3) просвітницький центр; 4) телеграм-канал; 5) телефон довіри та ін.

Психологічна служба університету взаємодіє з іншими органами управління, зокрема

1) ректоратом; 2) студентським самоврядуванням; 3) психологічними кафедрами; 4) студентськими громадськими організаціями та професійними об'єднаннями працівників університету; 5) територіальними органами, соціальними службами та ін.

Нормативною базою діяльності психологічної служби університету є 1) Закон про вищу освіту; 2) нормативні документи міністерства; 3) положення про психологічну службу університету; 4) концепція психологічної служби університету та ін.

Вивчення досвіду функціонування психологічної служби та результатів її діяльності показує, що ефективність функціонування психологічної служби педагогічного університету залежить від ефективності організаційно-методичної роботи в межах самої служби, метою якої є постановка цілей, визначення завдань, організація, корекція та самоствердження власної діяльності, узагальнення набутого досвіду та моделювання нового, постійне зростання власного професіоналізму шляхом самоосвіти та взаємоосвіти. Це стосується усіх напрямів роботи, зокрема, психологічної просвіти, психодіагностики, психоконсультування, освітньої діяльності, аналіз результатів вивчення тощо. Важливим напрямом роботи є підготовка до проведення заходів, оформлення робочої документації, планування, звітність, самоосвіта, робота в навчально-методичних та наукових центрах, молодіжних громадських організаціях тощо.

На ефективність діяльності психологічної служби впливає дотримання працівниками кодексу професійної етики: 1) пріоритетності інтересів потребуючої (травмованої) особистості щодо суспільних, групових та особистих інтересів; 2) наявність персональної згоди особи, що зазнала насильства, про оприлюднення її історії, відповідальність за оцінку ситуації тощо; 3) компетентність втручання: відповідальність за наявність відповідної кваліфікації (спеціалізації); 4) конфіденційність та анонімність (нерозповсюдження відомостей, світлин, фактів біографії, що можуть бути використані для негативних наслідків потерпілого); 5) наявність необхідного і достатнього обсягу відомостей, наприклад, про обставини злочину чи катастрофи тощо; 6) уникання упередженого і дискримінуючого висвітлення та уникання оціночних суджень чи коментарів; 7) зосередження на просвіті суб'єктів освітнього процесу, надання переважно узагальнених рекомендацій, що стосується пояснення причини та наслідків

тих чи інших подій, а в умовах війни – уникнення травматизації українського суспільства, сприяння зміцненню його солідарності та ресурсності у чиненні ефективного опору ворогу.

Як показує аналіз, важливим резервом підвищення ефективності діяльності психологічної служби є циклограмний підхід. Згідно цього підходу діяльність психолога організовується з орієнтацією на циклограми як ефективного інструменту, що допомагає відрефлексувати обсяг завдань, які виконуються психологічною службою за певний період, наприклад, впродовж навчального року. Це дозволяє орієнтуватися у відповідному управлінському циклі періодично повторюваних, але обов'язкових завдань, напрямів та видів діяльності. Наприклад, циклограма психологічної служби педагогічного університету включає вирішення таких завдань: 1) адаптація першокурсників до навчання в університеті та здійснення заходів з попередження дезадаптації; 2) складання та супровід реалізації програми особистісно-професійного розвитку; 3) взаємодія із студентським самоврядуванням; 4) участь в різноманітних конкурсах та ін. Слід зауважити, що циклограма не орієнтує практичного психолога в поточній діяльності та оформленні документів.

Ще одним резервом підвищення ефективності психологічної служби університету є добре організована супервізія як інструмент професійного розвитку та підтримки, що передбачає роботу фахівця з високим рівнем кваліфікації та позитивним досвідом роботи з початкуючими, ще недосвідченими працівниками. Психолог-супервізор виконує функції модератора, фасилітатора, наставника і консультанта, а його професійна та особистісна рефлексія стосується усвідомлення значущості та особистої відповідальності за свою діяльність як фасилітатора, наставника, консультанта, сприяння та підтримки суб'єктів супервізії щодо оволодіння

ними професійною та особистісною рефлексією, здатністю адекватно оцінювати результати діяльності, аналізувати перспективи особистісно-професійного розвитку.

Супервізор організовує свою діяльність на засадах проблемоцентризму, поваги особистісної гідності, поваги права і свободи суб'єктів супервізії, надання можливості на висловлення власного погляду кожному учаснику, неупереджене ставлення до особливостей та результатів роботи, труднощів, потенційних проблем колег-психологів. У своїй діяльності він реалізує особистісно-професійну взаємодію з недосвідченим працівником у спільному вирішенні проблем і пошуку засобів покращення результатів діяльності. Відповідально ставлячись до учасників супервізії, супервізор надає консультативну допомогу у вирішенні виявлених професійних проблем, спрямовує процес та результати супервізії, зокрема, на підтримку їх професійно-особистісного розвитку, покращення якості надання освітніх послуг. Важливою умовою ефективності цього напрямку роботи є мотивація суб'єктів супервізії, яка має носити розвивальний характер, бути спрямованою на активізацію професійно-особистісного розвитку, використання потенціалу інтернету, самоосвіти та взаємоосвіти. Важливою вимогою до діяльності супервізора є надійність та валідність вимірювання результатів власної діяльності, зокрема, використання сучасних валідних та надійних методик вивчення, об'єктивність оцінювання результатів, передбачення фіксації процесу та результатів супервізії.

Висновки. Застосований метаметодологічний аналіз до проектування діяльності психологічної служби педагогічного університету дозволив системно представити уявлення про цілісний зміст її діяльності з врахуванням нових реалій; вичленувати нові напрями діяльності, зокрема, спрямованість на оздоровлення освітнього простору педагогічного

університету, діяльності на забезпечення попередження виникнення соціально-психологічних проблем у цьому просторі, забезпеченні особистісно-професійного розвитку студентів та викладачів. В організаційному плані акцентується увага на методичній роботі служби, на дотриманні професійної етики працівниками психологічної служби. Обґрунтовано доцільність застосування циклопрограмного підходу до організації роботи та організації системної супервізії. Зазначено, що працівники психологічної служби мають активно взаємодіяти з іншими організаційними структурами педагогічного університету та реалізувати нормативні вимоги інстанцій різного рівня, щоб суб'єкти освітнього процесу мали постійну можливість одержувати кваліфіковану допомогу.

Список використаних джерел:

1. Положення про психологічну службу у системі освіти України / Наказ Міністерства освіти і науки України від 22 травня 2018 року № 509, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 31 липня 2018 року за № 885/32337.

2. Про типову документацію працівників психологічної служби у системі освіти України / Лист Міністерства освіти і науки України від 24 липня 2019 року № 1/9–477.

3. Етичний кодекс психолога. Практична психологія та соціальна робота. 1998. № 4. С. 2-4.

4. Бенера В. Є. Психологічна служба в закладах освіти. Практикум: навч. посіб. Тернопіль: ВАТ «ТВПК «Збруч», 2008. 560 с.

5. Ващук Ф., Козубовська І. Психологічна служба у вищих навчальних закладах США і України (порівняльний аналіз). Порівняльна професійна педагогіка. 2012. № 2. С. 14-22.

6. Гасюк М. Б., Гринів О. М. Модель психологічної служби вищого навчального закладу. Психологічні перспективи. 2012. Вип. 20. С. 30-36.

7. Науково-методичне забезпечення діяльності психологічної служби системи освіти в умовах децентралізації (моделі, досвід): колективна монографія / наук. ред. В. Г. Панок. Київ: Ніка-Центр, 2020. 152 с.

8. Панок В. Г. Концепція психологічного супроводу освітніх реформ у діяльності психологічної служби. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2020. 2 (1). С. 1-16.

9. Панок В. Г., Острова В. Д. Психологічна служба вищого навчального закладу (організаційно-методичні аспекти). Київ: Освіта України, 2010. 230 с.

10. Панок В. Г. Психологічна служба: навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський: ТОВ Друкарня Рута, 2012. 488 с.

11. Шпак М. Теоретико-методичні засади викладання курсу «Психологічна служба вищої школи» для майбутніх психологів. Методологічні, теоретичні та практичні проблеми психологічної науки: зб. статей учасників III Міжнародної наукової інтернет-конференції (16 березня 2021 р., м. Дрогобич) / редактори-упорядники: М. В. Савчин, А. Р. Зимянський. Дрогобич: ТзОВ «Трек ЛТД», 2021. С. 336-342.

12. Савчин М.В. Здатності особистості: монографія / Мирослав Савчин. – К.: ВЦ «Академія», 2016. 288 с.

13. Савчин М.В. Здоров'я людини: духовний, особистісний і тілесний виміри: монографія. – Дрогобич: ПП «Посвіт», 2019. 232 с.

14. Теорія і практика психологічного супроводу особистісно-професійного зростання майбутніх педагогів при викладанні психологічних дисциплін: монографія / за ред. проф. М.В. Савчина – Дрогобич, "Швидкодрук", 2020. 269 с.

15. Радчук Г. К. Аксіопсихологія вищої школи: монографія. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2009. 414 с.

16. Фурман А., Надвинична Т. Психологічна служба університету: від моделі до технології. Психологія і суспільство. 2013. № 2. С. 80-104.

17. Савчин М.В. Здатності особистості: монографія / Мирослав Савчин. – К.: ВЦ «Академія», 2016. 288 с.

18. Савчин М.В. Здоров'я людини: духовний, особистісний і тілесний виміри: монографія. – Дрогобич: ПП «Посвіт», 2019. 232 с.

19. Савчин М.В. Позитивна освітня взаємодія викладача і студента: філософський та психолого-педагогічний аналіз / Освітня діяльність працівників соціально-психологічної сфери: виклики сьогодення та реалії Всеукраїнська науково-практична конференція 26 травня 2022 // Кам'янець-Подільський державний інститут. Кам'янець-Подільський, 2022р. 240с. С. 192 – 195.